

Андрій Олександрович МУЗИЧЕНКО

к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5442-0516>

e-mail: andriimuzychenko@gmail.com

Інна Дмитрівна ЛАЗАРИШИНА

д.е.н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1183-7530>

e-mail: in2003@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ АНАЛІЗУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО ЕПОХИ СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено формування передумов аналізу інвестиційної діяльності до епохи становлення ринкової економіки. На основі системного підходу здійснено узагальнення історичних засад розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу, визначено основні закономірності та передумови розвитку інвестиційного аналізу. Обґрунтовано і визначено взаємозв'язок розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст.

Ключові слова: Бухгалтерський облік, аналіз, аналіз інвестиційної діяльності, аналіз господарської діяльності, інформація, інвестиції, економічні теорії, соціально-економічні відносини, розвиток, системний підхід, періодизація

ВСТУП

XXI ст. характеризується значними змінами у всіх сферах суспільного життя – політичній, економічній, екологічній, соціальній, інформаційній. Вони формувалися у попередні епохи існування нашої цивілізації під впливом відповідних законів і закономірностей. Тому системне оцінювання перспектив подальшої еволюції цих сфер потребує урахування тих фундаментальних основ, які започаткували їх виникнення та розвиток. Визначальний вплив на існування суспільства має економічний складник і сервісні для неї практики і науки. Одними з визначальних в умовах інформаційного суспільства є бухгалтерський облік та аналіз господарської діяльності на макро- і мікрорівнях. Завдяки ним користувачі мають можливість отримати необхідну структуровану інформацію, на основі якої приймаються рішення на операційному і стратегічному рівнях. Особливо це стосується аналізу інвестиційної діяльності як одного з пріоритетних у XXI ст.

Нині питанням системного вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу загалом приділяється недостатньо уваги. Тому актуальним є вирішення цих проблемних питань.

МЕТА статті – узагальнення і систематизація інформації та визначення основних закономірностей та передумов розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання:

- формулювання концептуального підходу до вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу;
- періодизація етапів розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу;
- систематизація інформації з розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст.;
- визначення основних закономірностей і передумов розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи

зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення визначених завдань у дослідженні застосовано такі методи: діалектичний, на основі якого застосовано історичний метод, що дало змогу вивчити еволюцію суспільно-економічних відносин, економічних теорій та концепцій, бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності у взаємозв'язку та взаємообумовленості. Також історичний метод і методи індукції та дедукції застосовано для періодизації етапів розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу і їх сутнісного наповнення. Абстрактно-логічний метод дослідження і метод експертних оцінок застосовано для визначення основних закономірностей і передумов розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації. Застосування методу порівняння дало змогу здійснити систематизацію інформації про розвиток суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст. З метою наочного відображення основних положень застосовано табличний метод візуалізації даних.

РЕЗУЛЬТАТИ

Системне оцінювання векторів розвитку інвестиційного аналізу можливо проводити за умови одночасного розгляду еволюційних процесів як у сфері економічних відносин і продуктивних сил, так і бухгалтерського обліку. Підтримуємо думку проф. Г.Г. Кірейцева, що кожен крок для забезпечення розвитку продуктивних сил суспільства та вдосконалення соціально-економічних відносин вимагає щільнішого функціонального взаємозв'язку між бухгалтерським обліком, економічним аналізом та управлінням господарською діяльністю [2, с. 55]. Дотримуючись цього концептуального підходу, сформуємо порівняльну таблицю розвитку суспільно-економічних відносин, економічних

теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності (табл. 1) у розрізі етапів еволюції економічних відносин і розвитку продуктивних сил. Водночас спочатку потрібно обґрунтувати етапи періодизації за системним підходом. Оскільки історично так склалося,

що поява і розвиток аналізу слідує за розвитком практики і теорії бухгалтерського обліку, то логічним є ототожнення етапів періодизації обох видів практичної та наукової діяльності.

Таблиця 1 – Взаємозв'язок розвитку суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст. (сформовано і доповнено авторами за [2, с. 31-71])

Суспільно-економічні відносини	Економічні теорії	Бухгалтерський облік	Аналіз господарської діяльності
Етап 1. До виникнення товарно-грошових відносин			
Обмежені ресурси відтворення. Натуральне господарство. Нерозвинене виробництво факторів людського життя	-	Натуральний облік. Емпіричний характер обліку.	Примітивне порівняння кількості продуктів праці, виготовлених окремими людьми та групами людей, а також продуктів обміну між ними. Аналіз господарських фактів, які стосувалися переважно обмінних операцій у натуральних вимірниках. Емпіричний характер аналізу.
Етап 2. З часу виникнення товарно-грошових відносин до кінця XVIII ст.			
Розвиток продуктивних сил, збільшення обсягів виробництва і обмінних операцій. Становлення товарно-грошових відносин, розширення кредитних відносин. Поява інституту власності.	Зародження економічної теорії як самостійної науки (XVII ст.). Поява докласичних економічних теорій (меркантилізм та фізіократія)	Поява грошових вимірників. Вартісний облік. Поява бухгалтерських рахунків і подвійного запису, Балансу. Систематизація даних обліку. Емпіричний характер обліку. Введення принципу накопичення даних. Поява друкованих рекомендацій з бухгалтерської справи. Формування документальної бази обліку. Формування і використання показників «доходи», «витрати», «капітал».	Аналіз з використанням натуральних і грошових вимірників. Перехід до аналізу динаміки показників. Поява аналітичних таблиць. Формулювання і застосування факторів.
Етап 3. Кінець XVIII ст. – кінець XIX ст.			
Зростання масштабів виробництва, торгівлі, послуг фінансового ринку. Піднесення ділової активності. Поява нових форм фінансування підприємства. Створення страхових товариств. Ускладнення всіх соціально-економічних відносин і механізмів їх реалізації.	Розвиток класичної та неокласичної економічної теорії. Трудова теорія вартості. Поява теорії маржиналізму (друга половина XIX ст.). Поява теорії граничної корисності (рух капіталу маржиналістами не розглядається як центральне питання).	Потреба в обліковій інформації для управління ефективністю виробництва. Підвищення рівня систематизації і зведення даних. Поява науки «рахунковедення». Поява професії «бухгалтер». Обґрунтування і застосування концепції обумовленості розвитку бухгалтерського обліку потребам підприємницької практики. Поява та розвиток теорії калькулювання. Поява і розвиток балансової теорії. Обґрунтування типової структури балансу. Формування фінансової і статистичної звітності. Константна бухгалтерія.	Поява методики аналізу собівартості. Започатковано аналіз у розрізі центрів витрат. Розвиток понятійного апарата для аналізу постійних і змінних витрат. Запровадження аналізу «мертвої точки»(беззбитковості). Розвиток причинно-наслідкового аналізу. Запровадження аналізу обіговості для рахунків бухгалтерського обліку. Розроблення рекомендацій з розрахунку показників для аналізу інвестицій. Формування методики порівняльного аналізу фактичних і нормативних значень показників. Розроблення і застосування коефіцієнтного фінансового аналізу. (аналіз ліквідності, рентабельності капіталу, активів). Аналіз середніх і відносних фінансових показників.

Є різні погляди на виокремлення етапів розвитку бухгалтерського обліку, сформульовані вченими – економістами Ф.Ф. Бутинцем [1], Г.Г. Кірейцевим [2], М.В. Корягіним [3], Н.М. Малоогою [4], М.Я. Остап'юк [5], М.С. Пушкарем[6], М.Г. Чумаченком [7], І.Й. Яремко [8] та ін.

Академіком М.Г. Чумаченком виокремлено такі етапи:

1) з моменту виникнення товарно-грошових від-

носин до кінця XVIII ст.;

2) з кінця XVIII ст. до кінця XIX ст. ;

3) з кінця XIX ст. до початку XX ст.;

4) початок XX ст. до наших днів [7].

Науковцями Київського національного економічного університету пропонується розвиток економічного аналізу умовно поділити на такі періоди:

1) до революції 1917 р.;

- 2) післяреволюційний період;
- 3) період переходу до ринкових відносин [9].

На нашу думку, більш узгодженим за системним підходом та співвідносним до періодизації розвитку суспільно-економічних відносин є поділ на п'ять етапів, запропонований Г.Г. Кірейцевим:

- 1) до виникнення товарно-грошових відносин;
- 2) з часу виникнення товарно-грошових відносин до кінця XVIII ст.;
- 3) кінець XVIII ст. – кінець XIX ст.;
- 4) кінець XIX ст. – середина XX ст.;
- 5) з середини XX ст. дотепер [2, с. 35].

Варто зазначити, еволюція аналізу господарської діяльності у формі примітивного за кількістю об'єктів і видів аналізу логічно відбувалася паралельно або послідовно з розвитком бухгалтерського обліку. Адже з розвитком виробництва і обмінних операцій виникала потреба не тільки знати кількість продуктів праці, але й контролювати й аналізувати їх рух та використання. Однак географічно розвиток суспільно-економічних відносин і відповідно обліку й аналізу був нерівномірним. Недостатньо високим був рівень усвідомлення необхідності фіксації фактів господарського життя. Також носії інформації вирізнялися недовговічністю. Тому невисоким був рівень мотивації до чіткого обліку, а аналізу й поготів. Він був неперіодичним, емпіричним, виконувався непрофесійно.

Суттєве збільшення масштабів виробництва, обміну, торгівлі обумовило появу інституту власників. Це, зі свого боку, обумовило необхідність обліку майна власників, чіткого контролю за його використанням, документальною фіксацією облікової інформації. Власників логічно цікавили витрати і доходи, пов'язані з їх майном. Накопичення доходів призвело до його масштабування і, як наслідок, формування капіталу. Тому цей період розвитку суспільно-економічних відносин варто вважати передумовою формування інвестицій.

Капітал є «першоутворювачем» інвестицій. Зі свого боку, його формування і накопичення стало можливим завдяки появі доходів, витрат, прибутку. Одна з перших історичних згадок про це належить праці Венедикта Котрулі «Про торгівлю та досконалого купця» (1458 р.). Як зазначає Ф. Бутинець, автор рекомендував щорічно складати баланс на підставі записів на рахунках Головної книги та переносити кінцеві результати – прибутки чи збитки – безпосередньо на рахунок Капіталу

[1, с. 47]. Отже, вже у XV ст. виникла потреба у капіталі й можливість його обліку.

Зародження інвестиційної діяльності розпочалося у XV – XVI ст.ст., однією з характерних рис яких були великі географічні відкриття нових територій. У результаті відбувалося або їх захоплення колоніальними державами та/або розширення торговельних операцій як форма уречевленого руху капіталу. Як зазначає Ф.Ф. Бутинець, необхідність фінансування таких дорогих експедицій призвела до виникнення акціонерних товариств; одне з перших таких товариств – Левантійська компанія, створена в Італії і вела торгівлю з країнами Середземного моря – почалася епоха інвесторів [1, с. 50]. Розвиток акціонерних товариств у XVI-XVII ст.ст. обумовив потребу у централізованому регулюванні інвестиційних процесів шляхом створення фондових бірж. Законодавче регулювання діяльності акціонерних товариств вперше відбулося у 1844 р. з прийняттям Закону про реєстрацію акціонерних компаній.

Використання капіталу потребувало розроблення рекомендацій для їх аналізу для отримання інформації власниками. Спочатку це були інтуїтивні примітивні порівняння. Пізніше завдяки розвитку економічної теорії у форматі класичної і неокласичної, науковому обґрунтуванню стали з'являтися рекомендації, які базувалися на аналізі балансу, оцінці співвідношень вкладеного капіталу з витратами, доходами, прибутком. Тобто це був прообраз інвестиційного аналізу, сформований завдяки зусиллям бухгалтерів і економістів-практиків і теоретиків.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що запропонований у статті концептуальний підхід до вивчення історичних засад розвитку обліку та аналізу забезпечує реалізацію системності наукового дослідження, підвищення рівня обґрунтованості генезису інвестиційного аналізу. Здійснена періодизація етапів розвитку бухгалтерського обліку та економічного аналізу дала змогу систематизувати інформацію про розвиток суспільно-економічних відносин, економічних теорій, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності від періоду формування ранніх цивілізацій до XIX ст. Це дало змогу визначити основні закономірності та передумови розвитку аналізу інвестиційної діяльності від епохи зародження до епохи становлення ринкової економіки в країнах європейської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф. Ф. Історія бухгалтерського обліку. Житомир, 2001. Ч. 1. 512 с.
2. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: монографія. Житомир, 2007. 236 с.
3. Корягін М.В. Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку. Львів, 2015. 239 с.
4. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: монографія. Житомир, 2005. 548 с.
5. Остап'юк М.Я. Історія бухгалтерського обліку. Київ, 2005. 276 с.
6. Пушкар, М.С. Історія обліку та контролю господарської діяльності. Тернопіль, 2003. 223 с.
7. Чумаченко, М. Г. Сучасний стан бухгалтерського обліку в Україні та міжнародні стандарти обліку. Київ, 1997. 300 с.
8. Яремко І.Й., Лемішовська О.С. Історія обліку, аналізу та аудиту. Львів, 2015. 220 с.
9. Боллох М.А., Бурчевський В.З., Горбатов М.І. Економічний аналіз. Київ, 2001. 540 с.
10. Шкарабана С.І., Сапачова М.І. Економічний аналіз діяльності промислових підприємств. Тернопіль, 1999. 405 с.

References

1. Butynets F.F. History of accounting. Zhytomyr, 2001. Part 1. pp. 47-51. [in Ukrainian].
2. Kireitsev H.H. Development of accounting: theory, profession, interdisciplinary connections: monograph. Zhytomyr, 2007. pp. 31-71. [in Ukrainian].

3. Koriahin M.V. Conceptual development of accounting methodology. Lviv, 2015. 239 p. [in Ukrainian].
4. Maliuha N.M. Accounting in Ukraine: theory and methodology, development prospects: monograph. Zhytomyr, 2005. 548 p. [in Ukrainian].
5. Ostapiuk M.Ya. History of accounting: education. manual Kyiv, 2005. 276 p. [in Ukrainian].
6. Pushkar M. S. History of accounting and control of economic activity: teaching. manual Ternopil, 2003. 223 p. [in Ukrainian].
7. Chumachenko M.H. The current state of accounting in Ukraine and international accounting standards. Kyiv, 1997. 300 p. [in Ukrainian].
8. Yaremko I.Y., Lemishovska O.S. History of accounting, analysis and auditing. Lviv, 2015. 220 p. [in Ukrainian].
9. Boliukh M.A., Burcheskyi V.Z., Horbatok M.I. Economic analysis. Kyiv, 2001. 540 p. [in Ukrainian].
10. Shkarabana S.I., Sapachova M.I. Economic analysis of industrial enterprises. Ternopil, 1999. 405 p. [in Ukrainian].

Andrii MUZYCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5442-0516>

e-mail: andriimuzychenko@gmail.com

Inna LAZARYSHYNA

Doctor of Economics, Professor, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1183-7530>

e-mail: in2003@ukr.net

FORMATION OF THE PREREQUISITES OF THE ANALYSIS OF INVESTMENT ACTIVITIES TO THE ERA OF THE ESTABLISHMENT OF THE MARKET ECONOMY

The paper is devoted to the study of the prerequisites for the development of investment activity analysis before the era of the formation of a market economy in the countries of European civilization. In the 21st century, investment activity has gained particular importance, and understanding the historical aspects of economic relations and accounting practices is crucial for its effective analysis. For this purpose, the paper systematizes and periodizes the stages of development of accounting and economic analysis, starting from the early civilizations up to the end of the 19th century.

The research employs a comprehensive set of methods, including dialectical, historical, abstract-logical, methods of induction and deduction, as well as expert evaluation and comparison methods. The application of these methods allowed for the identification of patterns in the development of accounting and economic activity analysis in connection with the evolution of socio-economic relations.

Significant attention is given to the analysis of the stages of accounting development, starting from its primitive forms in a natural economy to the emergence of complex accounting and analysis systems in the context of expanding commodity-money relations and the establishment of capitalist relations. The development of economic theory concepts, particularly mercantilism, physiocracy, classical and neoclassical theories, which influenced the formation of approaches to accounting and analysis, is also examined.

The research results indicate that the development of investment activity was closely linked with the evolution of economic relations, the growth of production scales, trade, and financial market services. Important prerequisites for the formation of investment analysis included the emergence of the institution of property, the development of commodity-money relations, and the need to account for and analyze capital to manage resources effectively.

The paper also systematizes information about the formation of investment analysis, which initially had an empirical nature and, with the development of accounting and economic theory, adopted a systematic approach. This laid the foundation for modern investment analysis, which is an important tool for making managerial decisions in a market economy.

Overall, the paper emphasizes the importance of a historical approach to studying the development of accounting and analysis, which allows for a better understanding of modern trends and challenges in the field of investment activity.

Keywords: *accounting, analysis, analysis of investment activity, analysis of economic activity, information, investment, economic theories, socio-economic relations, development, systematic approach, periodization*